

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפזן | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע ללימוד עמוד יומי, המלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יום א' כ' ניסן-שבת כ"ו ניסן תשפ"ד

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה ת.ג.צ.ב.ה

מסכת בבא מציעא ס' ס"ו

שבוע פרשת אחרי מות

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.ג.צ.ב.ה

דף ס' ע"א

שלא בין הגיתות זהו במעט תערובות שאינו נרגש בטעם, אבל בתערובות שהטעם ניכר היה לו ללוקח לטועמו, וכיון שלא טעמו מחיל [להם משנה פ"ח ממכירה. ודוקא שנרגש גם בראיתו, דאל"כ מאין ידע הלוקח שנתערב בו הקשה שיצטרך לטעום אותו, דהרי לא בכל מקום טועמין] [ערוך השלחן].

אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים ואין צריך לומר חדשים בישנים באמת אמרו בין התירו לערב קשה ברך מפני שהוא משביחו וכו'.

אין מערבין מים ביין, ומי שנתערב מים ביינו לא ימכרנו בחנות לבעלי בתים אא"כ הודיע להקונה, אבל לתגר לא ימכרנו אף על פי שמודיעו שמא ירמה בו אחרים. ומקום שנהגו לערב בין הגיתות מים מותר לערב כפי השיעור שדרכם לערב ולא יותר. וזה שאמרנו שאסור לערב מים ביין אפילו כשהוא ניכר בטעמו כיון שאין המנהג לטעום, ובמראיתו אינו ניכר אסור, אבל במקום שנהגו שכל מי שקונה דבר טועמו תחלה מותר לערב בו לעולם אפילו שלא בין הגיתות כשיש בו מים כל כך שיהא ניכר בטעמו [בי"ח]. וכשאין הכל טועמים, אף על פי שהרבה טועמים אסור למכור אלא בתנאי שכשיראה שהלוקח אינו טועם יאמר לו.

והעולה להלכה מסוגייתנו [שולחן ערוך חושן משפט סימן רכ"ח]. אין מערבין מעט פירות או תבואה רעים בהרבה יפין כדי למכרן בחזקת יפין, ואפילו חדשים בחדשים אם הם משני מקומות שהאחד יפה מחבירו אסור לערבן ולמכרן בחזקת המקום היפה, ואין צ"ל חדשים בישנים או ישנים בחדשים דלפעמים חדשים יותר טוב לפני הקונה אף שהישנים טובים יותר מפני שרוצה ליישגן ויש שישנים יותר טוב לפני הקונה, ואפילו אם מין האחר יותר יקר מחבירו.

אין מערבין שמרי יין חבית זה ביין של חבית אחרת מפני שמקלקל בזה את היין, אפילו אם קנה ממנו שתי חביות של יין אין מערבין שמרים של זה בשל אחרת. אבל אם קנו ממנו חבית יין המדה בכך וכך, כשבא למדוד יכול לערב השמרים עם היין של אותה החבית ומוכר לו הכל ביחד, ואפילו מוכר לו במדה ומודד מהחבית לכלי של לוקח יכול לערב שמריה, דמה יעשה בשמריו. וכתב ערוך השלחן דנראה דה"ה אם מוכר לו חצי חבית מערב השמרים ומודד לו:

וכל זה הוא בבעה"ב המוכר משדותיו, דאם שני המקומות שלו אינן שוין בטובן ובישגן אין לו לערב, אבל התגר מותר, דהכל יודעים שהוא קונה מכמה מקומות וזה שאמרו בסוגיין התגר נוטל מחמש גרנות ונותן למקום אחד או מחמש גתות ונותן לתוך חבית אחת, שהכל יודעים שלא גדלו כולם בשלו, ובחזקה זו קונים ממנו. ובלבד שלא יכוין לקנות הרוב ממקום הטוב כדי שיצא עליו קול שהוא קונה הכל ממקום טוב וקונה גם ממקום הרע מעט ומערב עמם.

רבי יהודה אומר לא יחלק החנוני קליות ואגוזין לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבא אצלו וחכמים מתירין ולא יפחות את השער וחכמים אומרים זכור לטוב לא יבור את הגריסין דברי אבא שאול וחכמים מתירין

ביין התירו חכמים לערב קשה ברך בין הגיתות בלבד אף על פי שהרך יותר טוב לשתות מהקשה וגם דמיו יקרים מפני שמשביחו ומתקיים יותר, וכ"ש רך בקשה דשרי אף שלא בין הגיתות [סמ"ע], ואם היה טעמו ניכר שכל מי שטועם מבחין שנתערב בו היין הקשה מותר לערב בכל מקום, שכל הניכר טעמו מרגיש בו הלוקח, ולפיכך מותר לערבו אף שלא בין הגיתות. וזה שאסור

כולל ומכון ראש פינה:

ומודים שלא יבור מעל פי מגורה שאינו אלא כגונב את העין אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים.

מותר לברור הפסולת מתוך הגריסין ומן הקטניות כדי שיראו יפים, שזהו דבר הנראה לעינים שהוברר מהם הפסולת ויכול הלוקח להבין בראייתו כמה שוים יותר בשביל ניקויים מהפסול, וטוב לו ללוקח לשלם מעט יותר כדי שלא יצטרך לטרוח ולבררם [מור] ובלבד שיברור כל הפסולת, אבל לא יברור העליונים ויניח התחתונים דאין אונאה גדולה מזו שהלוקח סובר שכולו הוברר:

רבי יהודה אומר לא יחלק החנוני קליות ואגוזין לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבא אצלו וחכמים מתירין ולא יפחות את השער וחכמים אומרים זכור לטוב לא יבור את הגריסין דברי אבא שאול וחכמים מתירין ומודים שלא יבור מעל פי מגורה שאינו אלא כגונב את העין.

מותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות כדי להרגילם שיקנו ממנו ואין שארי חנונים יכולים למחות בו ומי ימחה בידם לעשות כן, דרשות ביד כל אחד לעשות איזה השתדלות לפדיון כמו שמבקש מאנשים שיקחו ממנו, אבל מחנותו של אחר אין לקרות לשום קונה ועובר בלא תסיג גבול. וכן יכול למכור בזול ואין בני השוק יכולים לעכב עליו. וכתב ערוך השלחן דנ"ל דזהו רק בתבואה, מפני שע"י זה שימכור בזול גם האחרים ימכרו בזול ומתוך זה ימכרו בעלי האוצרות בזול [רש"י שם ד"ה זכור לטוב], אבל לזלזל במכירת סחורה איסור גמור הוא ומתוך כך מקולקל דרך המסחר ומאבדין מעות אחרים.

אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים.

אין מפרכסין אדם ובהמה וכלים, ומה הוא פירכוס, שעושין איזה פעולה בהסחורה שתהא נראה יפה, כגון לצבוע עבד זקן העומד למכור וצובע שערותיו כדי שיתראה כבחור, ולהשקות הבהמה מי סובין שמנפחין וזוקפין שערותיה כדי שתתראה שמנה, וכן אין מקרדין אותה במגירתה ולא מקרצפין אותה במסרק כדי לזקוף שערותיה, ולצבוע כלים ישנים כדי שיתראו כחדשים, ואין נופחין בקרבים כדי שיראו שמנים ורחבים, ואין שורין הבשר במים כדי שיתראה לבן ושמן, ואם מנהג הקצבים לשרות הבשר במים מותר כיון דהכל יודעים שדרך לעשות כן אין בזה אונאה. וכן כל חפץ ישן אסור לתקנו שיתראה כחדש ולמכרו בחדש, אבל חפץ חדש מותר לנקותו וליפותו וזהו דרך התגרים.

וחכמים אומרים זכור לטוב.

דקדק בספר בניהו בן יהוידע דבחלוקה דקליות ואגוזים אמר וחכמים מתירין, ולא אמרו זכור לטוב, כי הוא עושה להנאת עצמו, ולמה נברכנו, אך בחלוקה דפוחת

השער שיש בזה הנאה לבני אדם, שעל ידי כך אוצרי פירות מוכרים בזול, ולכך ראוי זה לברכה:

שאינו אלא כגונב את העין.

ולכאורה הוי גנב ממש, ומדוע אמר כגונב בכף הדמיון. וכתב בספר בניהו בן יהוידע דנראה דאין זה גונב ממש, דהן אמת דתחלה ראה הלוקח פני המגורה הגריסין נקיים מן הפסולת, מכל מקום בעת ששוקל לו הגריסין הוא לוקח מן התחתונות, שנראין הפסולת בהם, ובידו שלא יקנה בעת שראה אותם בכף מאזנים שיש בהם פסולת, ונמצא דסבר וקבל ומחל, אך אמר כגונב מפני שבערמה זו משך את הלוקח אצלו לקנות, בחשבו שכל הגריסין נקיים הם, ואחר שהניח הגריסין בכף מאזנים לשקול בוש לחזור בו, אחר שפסק הדמים, ונמצא סבר וקבל מחמת הבושה, ולכן אמר כגונב בכ"ף הדמיון:

אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים.

בספר בניהו בן יהוידע כתב דנראה דנקט שלשה אלה על דרך לא זו אף זו, דמפרש בגמרא [ע"ב], אדם, בעבד כנעני שהוא זקן, ואין מוצא לו קונים, וצובעו, וחושבין שהוא בחור וקונים אותו, ואם כן זה ודאי אסור, דאפשר יפסיד הלוקח כל המעות, דעבד זקן אינו כלום, ונהום כריסיה לא שוה, אבל בהמה דלא שייך בה האי פסידא, הוה אמינא דאין בזה מיחוש, ולא מבעיא בהמה דמעשיו אינם עושין לה שבח כלל, כי משקה לה מי סובין שהוא מראה הכל לשעה, וכן סריקת שיערה הוא מראה לשיער לשעה, לכך אסור דהוי גונב דעת, אבל כלים ישנים שצובען ונראין חדשים, שזה עושה שבח בגופם שהוא דבר המתקיים בהם, וכל בעל הבית עושה כן בביתו לכלים שלו, שגם הלוקח אם היה כלי שלו כך עושה לו כך, הוה אמינא דשרי, וקמשמע לן דגם זה אסור, משום גונב דעת, שהלוקח חושב הוא חדש, וחשוב מעצמו, ונותן דמים יותר ואינו שוה כך:

דף ס' ע"ב

קרי אנפשיה צדיק מצרה נחליץ.

פירש רש"י צדיק מצרה נחליץ, זה רבא. וקשה דאם כן מה קרי אנפשיה, וצריך לומר דקרי אנפשיה סוף הפסוק, ואי אפשר לומר דרב פפא קורא על עצמו סוף הפסוק. וכתב הבן יהוידע דנראה דהוא קרי אנפשיה תחלת הפסוק שאומר צדיק מצרה נחליץ, שאמר זה על עצמו ולא על רבא. אי נמי קרי זה על רבא ועל עצמו, וכונתו בזה, על עצמו הוא שאומר צרה זו של הפסד זה אינה צרה, וצריך אני לשמוח בה, יען כי בודאי בזה הדבר נצולתי מצרה אחרת קשה מאד, וכמו שאמרו רז"ל חסרונות והפסדות אשר יזדמנו לאדם הם לטובתו כדי להצילו מדבר רע

במתנה אסור, והגאונים כתבו שאם מחל הלוח למלוה רבית שלקח או שעתידי לקח אף על פי שקנו מידו או נתנה לו במתנה אינו כלום, שכל רבית שבעולם מחילה היא אבל התורה לא מחלה ואסרה מחילה זו לפיכך אין המחילה מועלת כלום ואפילו ברבית של דבריהם. והרמב"ם חלק על זה וכתב שהמחילה מועלת. והרא"ש כתב, ודאי אם לקח ממנו רבית וצריך להחזירה לו מועלת מחילה לפוטרו כמו בכל גזל, אבל בשעת לקיחת הרבית אפי' אם אמר אני נותנו לך במתנה אסור לקבלו.

וצריך לזהר בענין רבית שלא לבקש שום צד היתר, כי הוא דבר המושך לאדם ואם היום יפתח לו כחודה של מחט יוסיף מידי יום יום עד שיפתח לו כפתחו של אולם. ומיהו לא אסרה תורה אלא רבית הבא מיד לזה למלוה לפיכך יכול אדם לומר לחבירו הילך זו והלוה י' דינרין לפלוני.

[סימן קס"א] כל דבר אסור ללוות בתוספות בין כסף בכסף בין אוכל באוכל בין אוכל בכסף בין כסף באוכל, אף על גב דכתיב נשך כסף נשך אוכל מרבין כל דבר, ופי' ר"י חוץ מקרקע, כגון שהלוה לו חמשה גפנות טעונות בשש וחוץ מפחות משוה פרוטה. והרמ"ה כתב דאפי' בפחות משוה פרוטה אסור מן התורה אבל אין מוציאין אותו בדינין עד שיהא בו שוה פרוטה.

אמר רב נחמן כללא דרביתא כל אגר נטר לי אסור, פירוש, שבשביל המתנת מעותיו נותן לו שכר, בין אם דרך הלואה או דרך ממכר או שכירות, אלא שאם הוא דרך מקח הוא מדרבנן וזהו אבק רבית ואינה יוצאה בדינין, ורבית דאורייתא שהוא דרך הלואה בדבר קצוב יוצאה בדינין. ע"כ.

כללא דמילתא, הואיל ויצר הרע בענין רבית גדול הוא למאוד, עשו רבנן הרחקות אבות בענין זה, ובאמת רוב ההלכות שבפרק זה הם דינים דרבנן, דמדאורייתא לא הוי אלא המלוה ברבית קצוצה, דמלוהו ארבעה זוזים וכותב בשטא החוב דחייב לו חמישה.

איזהו נשך ואיזהו תרבית איזהו נשך המלוה סלע בחמשה דינרין, סאתים הטין בשלש אסור, מפני שהוא נושך. ואיזהו תרבית המרבה בפירות.

דף ס"א ע"ב

לא תגנבו על מנת למיקט.

הקשה הרב עיון יעקב למה ליה למימר הא, דכל שכן הוא, אם אפילו לשלם תשלומי כפל שעושה לטובתו להנותו אסור, ומכל שכן על מנת למיקט, ותיירץ על מנת למיקט נמי לטובתו קאמר, שיתכפר הצער על חטאיו, ע"ש. והגאון חיד"א ז"ל תירץ שעושה לטובתו, שיזהר

וקשה של מיתתו, או מיתת בניו, וכמ"ש עשיר בשורו, עני בשיו, ואלמנה בביצתה. מעשה בחסיד שהיה יושב ולומד בחצות לילה, בחדר השינה אשר אשתו ובניו ישנים שם, ובהיותו לומד זוהר בכונה והתלהבות נשכו עקרב, ויצעק בקול גדול, ותיקץ אשתו, ותאמר מה לך, ויאמר עקרב נשכו, ולקחה הנר לחפש על העקרב להרגו ולא מצאתו, ותאמר לבעלה צריך שנצא מחדר זה, ונישן בחדר אחר, מאחר שיש כאן עקרב ולא הרגנו אותו שמא יצא וישוך עוד, וכן עשו, ויקומו כולם וילכו לחדר השני, ואחר שישבו בחדר השני אמרה לבעלה איה השמירה של התורה שכתוב בה [משלי י"ב] בשכבך תשמור עליך, הלא אתה היית יושב ועוסק בה בהתלהבות, ולא שמרה אותך מן העקרב, ולא הספיק בעלה להשיב לה תשובה על דבריה, והנה שמעו קול מפלה של הכותל והתקרה שנפלו בחדר שהיו ישנים בו, ויאמר לה בעלה זאת תשובתך, ראי איך התורה שמרה אותנו והצילה כמה נפשות בנשיכה זו של העקרב, נמצאת נשיכה זו חיים, ועל זה קרי רב פפא אנפשיה צדיק מצרה נחלין:

פרק חמישי

כתבו הטור [וי"ד סימן ק"ם] והלבוש, רבית הואיל ואתא לידן נימא ביה מלתא. מאד מאד צריך אדם לזהר באיסור רבית, וכמה לאוין נאמרו בו ואפי' הלוח והנותנו עובר, משא"כ בשאר דיני ממונות שאם אדם רוצה לזוק בנכסיו רשאי, אבל מפני רגילות החטא מזהיר גם בלוח וכן בערב ובעדים ובכל המתעסקין בדבר וכל הנותן ברבית נכסיו מתמוטטין וכאילו כפר ביציאת מצרים ובאלהי ישראל. וכל התולה מעותיו בעכו"ם לומר שהם של עכו"ם ומלוה אותם ברבית דינו מסור לחוקר לבבות ליפרע ממנו. ואפילו אם הלוח נותן לו יותר מדעתו בשעת הפרעון שלא התנה עמו ואינו אומר לו שנתנו לו בשביל רבית אסור, אמנם רש"י מתיר בזה וגם הרמב"ם כתב להיתירא, ולא נהירא להרא"ש.

ועיקר איסור הריבית שהקפידה עליו התורה אינו אלא בהלואה, שכן משמע כספך לא תתן בנשך [ויקרא שם לז] הלואה משמע, שכן אמר שלמה [משלי כה, ה] מרבה הוננו בנשך וגו'. ודוקא כשקוצץ עמו בשעת ההלואה, מדכתיב לא תתן, משמע אשעת נתנת הכסף קפיד רחמנא. אבל משום חומרות איסור הריבית אמרו חז"ל [ע"ה ע"ב] שאפילו אם בשעת הפרעון נותן לו יותר ממה שהלוה לו ולא התנה עמו מעולם ואינו אומר לו שנתנו לו בשביל ריבית אסור, דמחזי כריבית, ורחמנא לבא בעי. ודוקא שבאו לידו המעות מתחלה דרך הלואה כדכתיבנא, אבל אם דרך מקח וממכר באו לידו ואחר כך הוסיף לו בחזרת המעות לא אסרוהו, דהוי ליה כחוזר וקונה ממנו.

ואפי' אם אומר למלוה אני מוחל לך הרבית ונותנו לך

בשמירת חפציו, ע"ש. והקשה הבן יהודע דלימוד זה ישנו גם בגונב על מנת לשלם תשלומי כפל, דאז יתלמד לשמור ממונו, דלאו כל שעתא מתרחש ניסא, שימצא הגניבה ויריח תשלומי כפל. וכתב לפרש דהוה אמינא עושה על מנת לשלם תשלומי כפל גריע טפי, שראוי שלא יעשה כן, דמחזיק עצמו לרשע לפני בעל הגניבה ולפני אחרים, והתורה צותה [במדבר ל"ב כ"ב] והייתם נקיים מה' ומישראל, אבל על מנת למיקט שגונב בצנעה, ומחזיר אח"כ בצנעה, שאין שום אדם מכיר בו, הוה אמינא דמותר:

ובספר תורת חיים דקדק דממשמעותא דקרא ילפינן דאיירי בגונב על מנת למיקט או לשלם תשלומי כפל, מדכתיב לא תגנובו בלשון רבים, לפי שהרוצה לגנוב על מנת למקט או לשלם כפל דרכו לגלות הדבר תחילה לחבירו שיהא עד בדבר שאין כוונתו לשם גניבה גמורה אלא על מנת למיקט, כי חושש שמא יודע הדבר לבעל החפץ ויחדשנו בגנב גמור, והיינו דקאמר לא תגנובו לשון רבים דאזהר רחמנא לתרווייהו, לגנב עצמו וגם לחבירו היודע בדבר ואינו מגלה לבעל החפץ:

ולהלכה [שולחן ערוך חושן משפט סימן שמ"ח], אסור לגנוב אפילו דרך שחוק ואפילו על מנת להחזיר ואפילו אם רוצה להחנותו רק שיודע שלא יקבל וגונב ממנו כדי לשלם לו כפל אסור, וכ"ש הגונב כדי לצערו זמן מה ולהשיב לו אח"כ דאסור כדי שלא ירגיל עצמו בכך. ובנים קטנים הרגילים לגנוב חייב האב ליסרם ולהכותם שלא ירגילו עצמם בזה, וכן אסור ליטול אפילו את שלו מהגנב כשנוטלן דרך גניבה שלא יתראה כגנב אלא נוטלן בפרהסיא אא"כ אינו יכול להציל באופן אחר.

וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואמר תכלת היא.

וקשה מאי רבותא דהאי רמאות במצוה זו של ציצית משאר רמאות שעושין במצוות אחרים, כגון אינו רוצה להפסיד שכר כתיבת פרשיות של תפילין, אלא מניח חתיכת נייר בכתים, ואומר מזוזה היא, ומביא חוטין לבן מן השוק ומניח בבגדו ואומר ציצית הוא, וכן כיוצא בזה. וכתב הבן יהודע ליישב על פי מ"ש רבינו האר"י בשער מאמרי רשב"י דהסטרא אחרא יש לה אחיזה יותר בגוון שהוא כמראה תכלת, אבל התכלת עצמו שהוא מדם חלזון שאנחנו מניחין בציצית הוא קדושה גדולה, ולכן לא היה נוהג אלא בזמן בית המקדש, כי הלבן והתכלת הם רומזים לבחינה עליונה, ע"ש, ולכן הגוון שדומה למראה התכלת נקרא קלא אילן, כי קלא גימטריא ס"מ. והנה ידוע שהסטרא אחרא מתאוה להתדמות לקדושה, כדרך הקוף שטבעו להתדמות לאדם, וכן הוא מנהג הסטרא אחרא, על כן כיון שזה עושה מרמה במצוה זו להביא קלא אילן, שהוא חלק הסטרא אחרא דפלוגי, במקום תכלת שהוא קדושה, גורם שתכנס הסטרא אחרא

במקום הקודש, ויתקיים מה שנאמר [משלי ל' כ"ג] ושפחה כי תירש גברתה, כי זה נותן כח לסטרא אחרא להתלבש במלבושי כבוד חס ושלום, ולכן עונו גדול יותר משאר מרמות שעושים בשאר מצוות, מפני שזה הרמאות בקלא אילן, שהוא חלק פלוגי ששם נאחו, כי לכן קלא הוא מספר ס"מ, ולכן נפרע ממנו על זאת יותר משאר רמאות דשאר מצוות. ובוה מדויק המאמר באומרו שתולה קלא אילן בבגדו ואמר תכלת הוא, הכונה בשביל שאמר תכלת הוא, נמצא קרא שם תכלת שהוא בקדושה על קלא אילן שהוא סטרא אחרא, והרי זה כקורא את הכלב בשם המלך:

אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים, אלא בעבור דבר זה שאינו מטמאין בשרצים דיי.

וקשה מאי רבותא דשרצים משאר טומאות ואיסורים שנצטוו בהם ישראל בתורה בצאתם ממצרים. וכתב הבן יהודע לבאר על פי מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל בנחל שורק, על פסוק [ישעיה ס"ו י"ז] אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר, דאיתא במדרש שוחר טוב, אליהו זכור לטוב שאל את רבי נהוראי, מפני מה ברא הקב"ה שקצים, אמר לו לצורך נבראו, שבשעה שהבריות חוטאים, הוא מביט בהן ואומר, מה אלו שאין בהם צורך אני מקיימם, אלו שיש בהן צורך על אחת כמה וכמה, ע"ש, וכל זה הקל וחומר שיש בו סנגוריית לישראל הוא רק אם ישראל יהיו נבדלין משקצים ורמשים דאז נמצא אין בהם צורך, אבל אם אין נבדלין מהם הרי יש בהם צורך דאוכלים אותם, ובטל אותו קל וחומר, נמצא איכא רבותא טפי לישראל, ותועלת גדולה בהבדלתם משקצים ורמשים, כי בזה יהיה להם קל וחומר להצילם מן הפורענות.

ועוד כתב לבאר כי מצרים נקראת ערות הארץ, כי היתה מצד טומאתה פסולת וזוהמא של חלק הארץ, ודומה בזה לשרצים שהם פסולת וזוהמא של חלק בעלי חיים, לכך תלה הפרשתם של ישראל והבדלתם משקצים, להבדלם ועלייתם ממצרים. ולפי זה מה שאמר הכתוב אשר העליתי, רצה לומר שנעשה עילוי ומעלה גדולה לישראל במצוה זו של הבדלתם והפרשתם מאכילת שקצים ורמשים, ועל זה יבוא לנכון המשל דאמרו רז"ל במדרש, לרופא שנכנס אצל חולה אחד, אמר לו לא תאכל דבר זה ולא תאכל דבר זה, ונכנס אצל חולה אחר, אמר לו אכול מה שתמצא, ומדברי הרופא הבינו שחולה הראשון לחיים, וחולה השני למיתה בר מינן, לכך הקפיד על הראשון ולא הקפיד על השני, וכן על ישראל הקפיד, וצוה שלא לאכל שקצים ורמשים ודבר טמא, ועל העכו"ם לא הקפיד:

רבית קצוצה יוצאה בדיינין, אבך רבית אינה יוצאה בדיינין. רבי יוחנן אמר אפילו רבית קצוצה נמי אינה יוצאה בדיינין.

[יורה דעה סימן קס"א] אפילו פחות משהו פרוטה יש בו איסור ריבית דאורייתא, אלא שאין מוציאים אותו בדיינין, מפני שאין דיינין נזקקין לפחות משהו פרוטה, אבל שאר ריבית קצוצה יוצאה בדיינין, דכתיב גבי ריבית [ויקרא כה, לו] וחי אחיך עמך משמע לא תקח מאתו וגו' ואם לקחת אהדר ליה כי היכי דנחיה.

ודוקא ריבית דאורייתא יוצאה בדיינים, אבל ריבית דרבנן אינה יוצאה בדיינים שלא החמירו כל כך. ואיזה ריבית דאורייתא, כל אגר נטר ליה אסור, פירוש שבשביל המתנת מעותיו הוא נותן לו שכר, בין שבא לו החוב דרך הלואה או דרך מקח וממכר או דרך שכירות, והוא נותן לו יותר מחמת שממתין לו, הרי זה ריבית ואסור. אבל אין ריבית מן התורה אלא אגר נטר שנותן לו מחמת הלואה, שכן משמע לשון נשך כסף וגו', מדכתיב [משלי כה, ח] מרבה הונו בנשך ותרבית וגו', וכן בהלוהו על הצרו וא"ל על מנת שידור בו חנם או ישכירהו לו בפחות. אבל אגר נטר שהוא נותן לו דרך מקח וממכר ושכירות, זהו הנקרא אבק ריבית ואינו אסור אלא מדרבנן ואינו יוצא בדיינין, והוא הדין כל אבק ריבית אינה יוצאה בדיינין, ואם בא לצאת ידי שמים חייב להחזיר בכל אבק ריבית, חוץ מריבית מאוחרת ומוקדמת שהוא קל, ואפילו לצאת ידי שמים אינו חייב להחזיר.

לזה שנתן למלוה אבק ריבית וחזר ותפש ממנו לומר שאינו רוצה לתת ריבית, אין תפישתו כלום ומפקינן ליה מיניה, שכיון שכבר נתנו למלוה הרי הוא שלו.

והא דאבק ריבית אינו יוצא בדיינין, דוקא כשקבלו המלוה מדעת הלוח שנתנו לו, אבל אם קודם שקבלו טען עליו הלוח שלא יתנו לו והמלוה הוציאו ממנו בעל כרחו בדיני האומות, או בדיין ישראל שטעה והכריחו לשלם, יוצא בדיינין.

והא דאמרינן שריבית דאורייתא יוצא בדיינין, היינו שכופתין אותו ומכין אותו עד שתצא נפשו עד שיקיים מצות עשה דוחי אחיך, אבל אין ב"ד יורדין לנכסיו להגבותו ללוח אם אינו בפנינו, דבזה עדיין אינו מתקיים וחי אחיך וגו' כיון שאין כאן הוא בעצמו לכופו לקיים העשה.

דף ס"ב ע"א

חייך קודמים לחיי חבירך.

הקשה מהר"ם שיף דכאן דריש עמך טפל לך, ואילו גבי עבד עברי דכתיב ביה [דברים ט"ו ט"ז] כי טוב לו עמך, דרשינן [קדושין כ"ב ע"א] שיהיה העבד עיקר, דאם אין לו אלא כר אחד יתנהו לעבד, ולא אמרינן חייך קודמין, ע"ש. וכתב הבן יהודע לבאר דהכא קאמר וחי אחיך עמך, נמצא איירי בחיות הנפש, ולהכי אי אפשר לדרוש

כאן שיהיה קודם, דהא קיימא לן אין לך דבר עומד בפני פקוח נפש, דכתיב [ויקרא י"ח ה'] וחי בהם ולא שימות, ואם כן איך נאמר לזה שיקבל למות בשביל לעשות חסד עם חבירו, דעשיית החסד היא מצוה, ואין מצוה דוחה נפש של אדם העושה אותה, דלגבי ידידה החסד שעושה אינו אלא בסוג מצוה, ואדרבה פיקוח נפשו של אדם דוחה המצוה שעליו לעשותה, אבל מ"ש גבי עבד עברי הוא רק ענין הנאה וממון, ושפיר מצינן לאוקמי האי דינא התם.

ועוד י"ל, התם תיקן הכתוב דברים אלו לעבד עברי, כדי לברר דאע"ג דקנאו בכסף, אינו נחשב קנין כספו, ולא חלה עליו העבדות ממש, וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל על פסוק [שמות כ"א ב'] שש שנים יעבד, דלהכי עביד ליה רחמנא יתרונות אלו להקדימו על אדונו, מה שאין כן הכא אינו חייב לעשות חסד חנם לחבירו נגד השכל והסברא וליכא טעמא בהכי:

ובספר תורת חיים כתב דויש לומר דהכא שאני, דאי לאו דכתיב עמך הוה מסתבר למימר דשניהן שוין כדדריש בן פטורא, הלכך השתא דכתיב עמך על כרחך אתי קרא לאפוקי מסברא לאשמועינן דחייך קודמין, אבל התם ליכא שום ייתורא למילף מיניה דחייך קודמין, דאי משום דכתיב עמך הא איצטריך ליה, דאי לאו דכתיב עמך הוה אמינא שהאדון רשאי לאכול פת נקיייה והעבד פת קיבר כדמשמע התם, לכך כתיב עמך לאשמעינן דשניהן שוין:

הניח להם אביהם מעות של רבית, אף על פי שיודעים שהן של רבית אינן חייבין להחזירן וכו' בשעשה תשובה.

אין ריבית קצוצה יוצאה בדיינין אלא כל זמן שהמלוה קיים, אבל אם מת אין הבנים צריכין להחזיר אף על פי שהוא ריבית, ועל כיוצא בזה אמר הכתוב [איוב כו, יז] יכין רשע וצדיק ילבש, כלומר האב שהיה רשע הכינו ובנו שהוא צדיק ילבשו ואינו צריך להחזיר. אבל אם הריבית הוא דבר מסויים, כגון שנטל אביהם טלית או פרה בריבית צריכין להחזיר משום כבוד אביהם. ודוקא שעשה אביהם תשובה בחייו על לקיחת הריבית הוה אלא שלא הספיק להחזירו עד שמת, אבל אם לא עשה תשובה אין צריכין להחזירו משום כבודו, שאין חייב בכבודו כיון שלא עשה תשובה ומת לאו עושה מעשה עמך הוא, ואין חייבין בכבוד שום אדם אפילו באביו אלא כשעושה מעשה עמך, כלומר שהוא צדיק והולך בדרך הישר, דכתיב [שמות כב, כז] ונשיא בעמך לא תאור, והאי עמך מיותר הוא לדרוש ממנו בעושה מעשה עמך, והוא הדין לכל אדם אפילו אביו דוקא בעושה מעשה עמך.

דף ס"ב ע"ב

יש דברים שהם מותרין ואסורין מפני הערמת רבית. כיצד אמר לו הלויני מנה אמר לו מנה אין לי חטין במנה יש לי שאני נותן לך. נתן לו חטין במנה, וחזר ולקחן

הימננו בעשרים וארבע סלע מותר, ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית.

מר לחבירו הלויני מנה וא"ל מנה אין לי חטין במנה יש לי שאני נותן לך, ונתן לו חטין במנה כמו שהוא השער בשוק, וזה מפני שהיה דחוק למעות ולא יכול להמתין עד יומא דשוקא אוזיל לגביה זה המלוה שהלוהו וחזר ומכרו לו בעד תשעים, אף על פי שעדיין הם שוים מאה והחוב של החטין ישאר עליו לשלם לו מאה, הרי זה אסור לעשות כן אם לא שיתנו ביניהם כשיפרע לו אחר כך המאה שחייב לו בעד החטין שיפרע לו בפירות, אבל במעות אסור להתנותם דמיחזי כהערמת ריבית, שלא קבל הלוה מזה המלוה רק תשעים ומתנה עמו שיפרע לו מאה, אף על גב דאוזיל הפירות גביה והוא לקח ממנו פירות בעד מאה מ"מ מיחזי כריבית. ודוקא שאמר ליה מתחלה הלויני מנה דנראה שבא הכל דרך הלוואת מעות, אבל אם אמר לו הלויני כך וכך סאים חטין אף על גב שחזר ואוזיל גביה ומכרו לו בזול, מותר להתנות לתת לו בפירעון מעות כל דמי החטין. ואם עבר ועשה כן ואמר לו הלויני מנה כו' והתנה עמו לתת לו מאה במעות, יש אומרים שמוציא ממנו מאה בדין, שאע"פ שחכמים אסרוהו לא אסרוהו אלא משום הערמת ריבית, אבל אפילו אבק ריבית אין כאן. ויש אומרים דאבק ריבית מיהא הוי ואסור ואין מוציאין לא מלוה למלוה ולא ממלוה ללוה, מ"מ אם רוצה זה לפרוע לו חטין בעד מאה אף על פי שהתנה מעות הרי זה מותר, אלא שאין כופין אותו לפרוע חטין להוציאו מידו, אבל מעות אסור לו ליתן אפילו מעצמו משום אבק ריבית.

וכל זה לא מיירי אלא כשלא התנו מתחלה שיחזור וימכור לו הפירות בזול, אבל אם התנו כן מתחלה הרי זה ריבית גמור אפילו פרע לו פירות. [שו"ע יורה דעה סימן קס"ג ובלבוש].

דף ס"ג ע"א

רב אמר עושין אמנה בפירות ואין עושין אמנה בדמים. ורבי ינאי אמר מה לי הן, ומה לי דמיהן.

ולהלכה, הפוסק על הפירות ונתייקרו בשעת הפרעון, וזה אין לו פירות ורוצה ליתן לו מעות כמו שמוכרין הפירות בשוק, יכול לשום הפירות שנפסק עליהם כמה מעות יבא בעדם עכשיו בעד כך וכך סאין שחייב לו, ויתן לו פירות אחרות כמו שהם יוצאים בשער בעת הפרעון. אבל מעות אסור ליתן לו, שזה מיחזי כריבית, שזה לא נתן לו כל כך מעות וזה יצטרך לתת מעות יותר. ויש אומרים שאפילו מעות מותר לתת לו דמה לי הן מה לי דמיהן, שהרי זה הוא חייב לתת לו חטין והחטין יש לו כך וכך שער בשוק עכשיו, ואם היה נותן לו חטין היה יכול למוכרן מיד בשוק בעד אלו המעות, ולמה נטריח המוכר

לעשות שומא וליקח פירות אחרות וזה יחזור וימכור גם הפירות האחרות בעד אלו הדמים, מה לנו לכל הטרחות הללו הואיל ולא על ידי הלוואה באו רק על ידי מכר הקילו בהן מטעמא דמה לי הן מה לי דמיהן, ויכול גם כן בשעת הפרעון לפסוק עמו על פירות אחרות כשער שלהם שבשוק באותו זמן, אבל כשפוסק על פירות אחרות לא ישים את אלו בדמים, שיאמר כך וכך הם דמי החטין שאתה חייב לי תן לי בהן יין, זה אסור, דהא כל מה שאנו מתירין לפסוק אין אנו מתירין אלא מטעמא שיוכל זה לקנות פירות אלו שפסק עליהן בשוק מיד בעד אלו המעות שזה נותן לו, וכאן פריטי אין כאן נסכא אין כאן, אלא כך יאמר, כך וכך סאין חטין יש לי אצלך תן לי בעדן כך וכך חביות יין או שאר פירות, שזה גם כן מצוי שמחליפים פירות בפירות [סימן קע"ה ובלבוש].

דף ס"ג ע"ב

ופוסקין על שער שבשוק, ואף על פי שאין לו. איתביה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע לרבא כולם, אם יש לו מותר, אם אין לו אסור אמר להו התם הלוואה, הכא זביני וכו'.

אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, פירוש, הרוצה להקדים מעות לחבירו על חטים או שאר פירות, כדי שיתן לו אותן פירות במקח זה כל השנה כשיעור מעותיו שנותן לו עכשיו, אינו פוסק עמו כן אלא אם כן יצא השער בשוק. שכל זמן שלא יצא השער אסור, שזה ודאי מוזיל גביה בשביל הקדמת המעות, ומקבל עליו שאף אם יתייקרו יתן לו בזול כמו שהם שוה עכשיו בשביל הקדמת מעותיו, והוי זה ריבית. אבל משיצא השער פוסקין, שאף על פי שאין לזה יש לזה, כלומר שכיון שיצא השער בשוק של עיירות וזה נותן לו מעות לתת לו כל השנה חטין במקח הזה, אין כאן ריבית אפילו אם יתייקרו, שיוכל הפוסק לומר למוכר שקול טיבותך ושדייה אחיזרי, מאי אהנית לי אם יהיו זוזי אלה בידי אוכל לקנות בעד המעות הללו חטין בשוקים שבעיירות כשער של עכשיו שייספיקו לי לכל השנה, וחשבינן מפני זה כשנותן הפוסק המעות הללו ליד המוכר אף על פי שאין למוכר פירות בביתו, הוי כאילו קנה המוכר בדמים הללו תבואה בכל הדמים והקנה אותם ללוקח וזכה בהן הלוקח, וכשנתייקרו אחר כך ברשותו נתייקרו, דכיון שאינו דרך הלוואה אלא דרך מקח שאינו ריבית של תורה לא אחמור בה רבנן. במה דברים אמורים שאין פוסקין עד שיצא השער, הני מילי כשאין לו למוכר פירות בביתו וצריך לקנותו בשוק, לכך אין פוסקין עד שיצא השער, אבל אם יש למוכר פירות או חטין יכול לפסוק עמו אפילו בזול עד כדי כל החטין והפירות שיש לו אפילו לא יצא השער, דכיון שיש לו יכול הוא להוזיל גביה כמו שירצה, שכל אדם יכול למוכר פירותיו בזול ומי ימחה בידו.

ליה אשראי במתא. מהו דתימא: כיון דאית ליה אשראי במתא כעד שיבא בני או עד שאמצא מפתח דמי, קא משמע לן כיון דמחסרי גוביינא כמאן דליתנהו דמי.

כשם שאסור למכור ביוקר בשביל המתנת המעות כך אסור ליקח בזול בשביל המתנת המעות. כיצד, הוא קונה ממנו דבר ששוה י"ב בעשרה בשביל שמקדים לו מעותיו והמוכר אין לו אותו הדבר בביתו, הרי אין אלו המעות אלא הלואה, ומה שמוזיל גביה הוה משום הקדמת המעות ואסור דדמיא לאגר נטר, ואפילו אם יש לו מאותו המין בהקפה ביד אחרים והם יתנוה לו, אפילו הכי אסור, דהא עדיין מחוסר גוביינא הוא, אבל אם ישנו אותו הדבר בביתו אלא שאינו מצוי לו עכשיו עד שיבא בנו או עד שימצא המפתח מותר, שכיון שיש לו בביתו הרי מיד שמקבל זה המעות נקנה לו אותו דבר, דדבר תורה מעות קונות, וגבי ענין זה שהוא איסור דרבנן אוקמוה אדאורייתא לקנות בלא משיכה, ואין כאן הקדמה, אלא דאוזיל גביה, וכל אדם יכול להוזיל את שלו כמו שירצה ואין זה הלואה. ונאמן המוכר לומר שדבר זה יש לו בביתו ואין צריך להביא ראיה, דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן. ודוקא שמכר לו סתם, אבל אם מפרש לו לומר אם אקדים לך המעות אתן לך הי' ואם תרצה הי"ב לא אתן לך עד שתתן לי החפץ, הרי זה אסור אפילו יש לו למוכר בביתו [סימן קע"ג ובלבוש].

ואמר רב נחמן האי מאן דאוזיף פשיטי מחבריה ואשכח ביה טופיינא, אי בכדי שהדעת טועה מיחייב לאהדוריה ליה, ואי לאו מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה וכו'.

המקבל מעות מחבירו בין מעות מכירה בין בהלואה או בפרעון ומצא יתרון בהם, אף אם לא תבעו חייב להחזיר לו אם הטעות הוא בכדי שהדעת טועה. וכמה הוא בכדי שהדעת טועה, לפי מנהגנו שאנו מונין אחד אחד או שנים שנים הוי תמיד בכדי שהדעת טועה [תוספות ס"ד ע"א ד"ה בעישוריינתא] שדילג המספרים וטעה. ובזמן חז"ל היו רגילין למנות חמשה חמשה או עשרה עשרה ולכן אמרו בסוגיין דאם יש לחלק העודפות להוציאם עשרה עשרה או חמשה חמשה ואין אחת או שתיים עודפות שאינן באות לחמשה או לעשרה יש לומר שטעה ודילג בחשבוננו, כגון שיש מותר עשרה אמרינן שטעה בין חמשים לארבעים, שהיה לו לומר חמשים ואמר מ', או בין מ' לל', ואם העודף חמשה אמרינן שמנה חמשה חמשה וטעה ג"כ כזה, ואף אם הטעות בעשיריות וגם חמישיות כגון שיש עודף ג"ה אמרינן שמנה חמשה חמשה וטעה פעם אחד בעשיריות שהיה לו לומר ג' פעמים חמשה ואמר ד' פעמים וטעה בחמשים ובחמש העודפות טעה עוד פעם בין שלשה חמישיות לארבע, ואם עודפות ט"ו או כ"ה טעה ג' או ה' פעמים בחמישיות. אבל אם עודפות על החמישיות אחת או שתיים ושלשה וארבעה הוי בכדי שאין הדעת טועה, ובלבד שאלו היתרים לא יהיה ביכולת להתחשב

הפוסק על השער צריך שלא ירויח בדבר כלום, כגון שאם המנהג שהלוקח נותן שכר הסרסור צריך שיתנו גם כן הפוסק, וצריך שינכה למוכר החסרון שראויים הפירות להתחסר לפי המדה ולפי הזמן, כגון אם הם חדשות יתייבשו עד זמן הפרעון ולא יהיו מעשרים של עכשיו בכמו י"ט בשעת הפרעון, וכי האי גוונא שדרך להתמעט על ידי עכברים שיאכלום, שאם לא כן הוי ריבית שמרויח זה בשביל הקדמת המעות [סימן קע"ה ובלבוש].

אמר רב נחמן, כללא דריביתא כל אגר נטר ליה אסור.

אף על גב שלא אסרה התורה אלא ריבית הבא על ידי ההלואה שנותן לו דבר קצוב בעד המתנת הלואת המעות, מכל מקום אסרו חז"ל כל אגר נטר ליה, אפילו הבא על ידי מכר. כיצד, מכר לו דבר ששוה י' זהובים בי"ב בשביל שממתין לו המעות, ואפילו היה אותו הדבר שעכשיו הוא שוה י' ובזמן שקבע לו ידענו שיהיה שוה י"ב, כגון יינות ושכר תמרים דבתשרי הם נמכרים בזול ובניסן יתייקרו והוא מוכר בתשרי כשער שבניסן, הרי זה אסור, שזה אגר נטר ליה הוא בשביל שממתין לו מעותיו עד ניסן. ואפילו אם המוכר עשיר ואינו צריך למעות וגם הסחורה היא טובה ולא היתה נפסדת אצלו ויאמר המוכר אם לא יתן לי כשיעור היוקר אחזיקה בעצמי עד אותו הזמן, ואין לי שום הנאה וריוח מזה אפילו הכי אסור, דמאי חזית דאזלת בתר המוכר זיל בתר לוקחים וגבי דידהו ודאי אגר נטר יהבו ליה, דאילו הוו להו זוזי הוה שכיח להו הרבה לקנות כשער של עכשיו והרי איכא גבי דידהו נשך ותרבית. במה דברים אמורים בדבר שיש לו שער ידוע כגון יינות ושכר תמרים שאמרנו, והוא הדין נמי דבר ששומתו ידוע כמו פלפל או שעוה. אבל דבר שאין לו שער ידוע ואין שומתו ידוע, כגון טלית ופרה וכיוצא בהן, מותר למוכרו ביוקר לפרוע לו לזמן פלוני, ובלבד שלא יאמר לו בפירוש אם תתן לי מעות מיד הרי הוא לך בעשרה זהובים ואם לזמן פלוני הרי הוא לך בי"ב, שזה הוא משמע ממש אגר נטר. ויש מי שאומר שאפלו אם אינו מפרש בהדיא אין היתר אלא במעלהו מעט, אבל אם מעלהו הרבה עד שניכר לכל שבשביל המתנת המעות הוא מעלהו הוה ליה כמפרש ואסור. וכל זה דווקא שקצץ לו סך קצוב לפרעון לזמן שקבע לו, אבל אם מוכר לו בלא קצב לפרעון אלא שאמר לו כך וכך חביות אני מוכר לך ותשלם לי בזמן פלוני כמו שיהיה השער באותו הזמן, שרי אף על גב שיצא השער, ואף על גב דמסתמא יתייקר ועכשיו אינו שוה כל כך, לא מיחזי כאגר נטר הואיל ולא הזכיר שום סך קצוב, ובלבד שגם לא יאמר לו אם תתן לי המעות עכשיו תן לי כך וכך או תן לי כשער של עכשיו. [סימן קע"ג ובלבוש].

ואמר רב נחמן האי מאן דיהיב זוזי לקיראה וקא אזלי ארבע ארבע, ואמר ליה יהיבנא לך חמש חמש איתנהו גביה שרי, ליתנהו גביה אסור פשיטא לא צריכא דאית

גם בסימנים, כגון שהיה צריך ליתן לו שמונים והיה שמנה או ט"ז עודפים גם זה מקרי שהדעת טועה, דאולי כשמנה עשרה הניח אחת מן הצד לסימן שיש פעם אחת עשרה וכשמנה עשרים הניח עוד אחת וכן כולם, ועירב אח"כ את הסימנים בהמעות ונמצא שמנה יתרים. ואם היה מותר ט"ז אמרינן שמנה בחמישיות והניח לסימן אחת לחמשה ואח"כ עירבן. וזה לא חששו חז"ל שטעה למנות ששה במקום חמשה או י"א במקום י' דא"כ הוי תמיד בכדי שהדעת טועה:

אם הטעות הוא בכדי שאין הדעת טועה, אפילו רק אחת היתה בכדי שאין הדעת טועה והמותר היה ביכולת לחשוב שיהיה בכדי שהדעת טועה, אמרינן שכיון לתת לו מתנה אלו המותרים, או שמא גזלו ומתבייש לומר לו והבליע לו עתה בחשבון. ואפילו לא היה לו שום עסק עמו מעולם אפשר לומר שאיש אחר גזלו ובקש את זה דכשתתן לפלוני מעותיך תבליע לו בחשבון כך וכך. וכבר נתבאר דבמקום שמונין אחת אחת או שתיים שתיים כמו שהמנהג בזמנינו הוי תמיד בכדי שהדעת טועה, ואם המנהג למנות רק שתיים שתיים הוי שתיים בכדי שהדעת טועה. ואף גם אצלנו אם הטעות היה הרבה שלא בערך כגון שהיה צריך ליתן לו עשרים מטבעות ונתן לו חמשים הוי בכדי שאין הדעת טועה. אמנם בשטרות המלוכה שיש גדולות עד מאה וקטנות עד א' ונתן לו של שלשה או של חמשה במקום של אחת וכיוצא בזה הוי תמיד בכדי שהדעת טועה דטעותים כאלו מצויים הרבה [ערוך השלחן חו"מ סימן רל"ב]:

דף ס"ד ע"א

ההולך לחלוב את עזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו, מצאו חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות מכור לך, מה שכוורת רודה מכור לך מותר. אבל אם אמר לו מה שעזי חולבות כך וכך מכור לך, מה שרחלי גוזזות כך וכך מכור לך, מה שכוורת רודה כך וכך מכור לך אסור ואף על גב דממילא קא רבו, כיון דליתנהו בההיא שעתא אסור וכו'.

מותר להקדים מעות לגינאה שיתן לו לזמן פלוני דילועין שיהיו בני אמה בזו, אף על פי שעתה אין שוין אלא בני זרת בזו, ואף על פי שאין לו עתה בני אמה, שעדיין לא גדלו אמה ואינן אלא בני זרת, חשבינן להו כאילו הוו בידו כיון דממילא קא רבו וגם כבר התחילו לגדול קצת שישנן בעולם קנאן. ודווקא שנותן לו מאותן שהיו גדלין קצת בשעת פיסוק הדמים הו"ל כהקנה אותם לו מעכשיו והשאל לו קרקעו עד שיתגדלו ויתבשלו, אבל לתת לו בני אמה מדילועין אחרים אסור דכמו אגר נטר הוא.

אבל ההולך לגזוז צאניו ולחלוב רחליו ולרדות כוורתו, ואומר לחבירו מה שעזי חולבות וגוזזות ומה שכוורת רודה אני מזכר לך המדה בכך ומוזיל גביה בשביל הקדמת המעות אסור, דלא דמי לדילועין ולחוב בין בשטר בין בעל פה אף על גב דלא מטא זמניה, דהתם גבי חוב ודילועין כל מה שניתוסף מכח הקטנות בא דהא אי שקלת להאי בוצינא זוטרא לא אתי אחרינא בדוכתיה, וא"כ כיון שהקטנות היו בעין בשעת המכר מדידה משבח ואזיל, וכן שיעבוד החוב קאי ועמד כוליה עד הזמן, אבל גיזה וחלב הגדלים אח"כ אינו גדל מכח מה שהיה בבהמה בשעת המקח, דהא כי שקלת להאי כוליה לגמרי אתי אחרינא ואין זה תלוי בזה, הילכך מה שניתוסף לאו בידו חשבינן ליה, אבל אם אמר לו כל מה שעזי גוזזות וחולבות וכוורת רודה הן רב הן מעט מכור לך בכך וכך, מותר, שהוא קרוב להפסד כמו לשכר. [סימן קע"ג ובלבוש].

אמר אבוי שרי ליה לאיניש למימר ליה להבריה הילך ארבעה זוזי אחביתא דחמרא, אי תקפה - ברשותך, אי יקרא אי זילא ברשותי.

חבית של יין שהיא שוה עתה דינר אחד ומכרה לו בשתיים שיפרענה לו בזמן הקיץ, על מנת שאם תארע בה תקלה הרי היא ברשות המוכר עד שימכרנה הלוקח, הרי זה מותר, דלא משום המתנת המעות אוקיר גביה אלא משום שאם אבדה או נשברה לא ישלם לו כלום, ואם לא ימצא למוכרה ולהרויח בה יחזירנה לו, ואם מכרה זה ולא הרויח בה או אפילו הפסיד בה איהו דאפסיד אנפשיה, דלמה מכרה, הוה ליה להחזירה, וצריך לשלם לו כל השני דינרין. וכן אם מכרה לו בשתיים ואמר לו היתר על השתיים יהיה לך בשכרך בשביל שאתה מטפל בה למוכרה, ואם לא תמצא למוכרה כמו שתרצה החזירה לי, הרי זה מותר, אף על פי שאם אבדה או נגנבה או החמיצה תהיה ברשות לוקח, שאין זה אלא כשומר שכר ויכול השומר שכר לקבל עליו אונסים דהחמיצה [שם].

דף ס"ד ע"ב

המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם, ולא ישכור ממנו בפחות מפני שהוא רבית וכו'.

המלוה מעות לחבירו, אף על פי שהלוהו סתם ולא התנה עמו כלום, לא ידור בחצרו חנם, ולא ישכור ממנו בפחות, ולא יעשה מלאכה בעבדו אפילו אם הוא הולך בטל, שבשביל מעותיו הבטלות אצלו הוא עושה ודומה לריבית. ואפילו בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר, אלא שבא לדור בו חנם אחר שהלוהו, אסור וצריך ליתן לו שכר. ואם עבר ודר בו, כיון דחצר לא קיימא לאגרא אין צריך לשלם לו שכר אפילו לצאת ידי שמים, ואפילו אם הוא גברא דעביד למיגר, דזה נהנה וזה לא חסר הוא, ואין כאן נשך אף על גב דאיכא תרביית

דהא נהנה, אפילו הכי אין צריך להחזיר. ויש אומרים דאבק ריבית מיהא הוי וצריך להחזיר אם בא לצאת ידי שמים, ואפילו בגברא דלא עביד למיגר וחדר דלא קיימא לאגרא. ובחצר דקיימא לאגרא הוי אבק ריבית לכולי עלמא, דהא ממונא חסריה וצריך להעלות לו שכר.

ואם אמר לו מתחילה הלויני ודור בחצירי, משמעו יכולין לפרשו כאילו התנה, ואי קיימא לאגרא הוי ריבית קצוצה ויוצאה בדיינים, ואי לא קיימא לאגרא הוי אבק ריבית ואינה יוצאה בדיינים. ודוקא שאמר לו בזה הלשון, שזה הלשון יכילנא נמי לפרושי דתרי מילי נינהו ומילי מילי קאמר, והכי קאמר במטו מינך הלויני מעות, ועוד אני אומר לך דור בחצירי חנם אם תרצה ואף על פי שלא תלויני, ולכך מקילינן ביה בלא קיימא לאגרא לומר שאינו אלא אבק ריבית. אבל אם אמר לו בפירוש הלויני ודור בחצירי בשכר הלוואתך, אפילו לא קיימא לאגרא הוי ריבית קצוצה ויוצא בדיינים, דהואיל ואמר לו בשכר הלוואתך הרי עכשיו שווייה קיימא לאגרא והשכירו לו עכשיו, אף על גב שמעולם לא היה דרכו להשכירו, עכשיו השכירו.

אמר לו אלא כהא דרב דניאל אמר רב סבירא לי.

הקשה הבן יהודע אמאי לא אמר ליה להא דרב מתחילה, דודאי הוכחה מדברי רב עדיפה מהוכחה מדברי רב נחמן. וכתב דנראה לתרץ דתחילה חשב הא דרב נחמן עדיפא, משום דיש לומר רב קאמר פטור בדיני אדם אבל חייב בדיני שמים, וא"כ אכתי איכא הנאה, מה שאין כן כהא דרב נחמן ליכא הנאה כלל. אי נמי רב יוסף רצה לחדד את רבה בריה, דהוא ידע שיש לדחות הא דרב נחמן כדדחי רבה בריה:

אמר אבבי האי מאן דמסיק זוזי דריביתא בחבריה, וקא אזלי חטי ארבעה גרוי בזוזא בשוקא, ויהיב ליה איהו חמשה, כי מפקינן מיניה ארבעה מפקינן מיניה, אידך אוזולי הוא דקא מוזיל גביה. רבא אמר: חמשה מפקינן מיניה. דמעיקרא בתורת ריביתא אתאי לידיה.

ואמר אבבי האי מאן דמסיק ארבעה זוזי דריביתא בחבריה, ויהיב ליה גלימא בגוייהו, כי מפקינן מיניה ארבעה מפקינן מיניה, גלימא לא מפקינן מיניה. רבא אמר גלימא מפקינן מיניה. מאי טעמא כי היכי דלא לימרו גלימא דמכסי וקאי גלימא דריביתא הוא.

אמר רבא האי מאן דמסיק תריסר זוזי דריביתא בחבריה, ואגר ליה חצר דמתגרא בעשרה ואוגריה נהליה בתריסר. כי מפקינן מיניה תריסר מפקינן מיניה.

מי שהיה לו ליתן לחבירו דינר של ריבית ונתן לו בשבילו ה' מדות של חטין והיו נמכרין ארבע בדינר, כשבא מלוה להחזירו לו צריך להחזיר לו ה' מדות, ולא אמרינן אוזולי הוא דקא מוזיל גביה ונתן לו ה' מדות בדינר וכי יהיב ליה

דינר סגי, אלא צריך להחזיר כל מה שנתן לו. ומיהו אם רוצה להחזיר לו דמיהם דינר ורביע רשאי, שהמקח קיים אף על פי שנעשה באיסור.

היה חייב לו דינר של ריבית ונתן לו בו גלימא או כלי, צריך להחזירו לו, מפני שהוא דבר מסויים ולא לימרו אינשי גלימא דמכסי וקאי גלימא דריבית הוא.

ואם המלוה שכר מהלוה חפץ באותו דינר של הריבית ולא היה ראוי לשוכרו אלא בחצי דינר, כשמוציאין ממנו להחזירו מוציאין ממנו כל הדינר משלם אף על פי שהוא לא קבל ממנו אלא שוה חצי דינר, ולא מצי למימר כי אגרית הכי משום דבריוח אתא לידי אבל השתא דלאו בריוח אתא לידי כדאגרי כולי עלמא הוא דאגרנא, משום דאמר ליה סברת וקבילת. [סימן קס"א ובלבוש].

מרבין על השכר ואין מרבין על המכר וכו'. מכר לו את שדהו, ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן ליהרי היא שלך באלף זוז, אם לגורן בשנים עשר מנה אסור.

מותר להרבות בשכירות קרקע, כיצד, שמשכיר לו שדה ואומר אם עכשיו תפרע השכירות הרי הוא לך בעשרה סלעים לשנה, ואם לא תפרע לי השכירות עכשיו אלא בכל חדש וחדש או בסוף השנה הרי הוא לך ב"ב סלעים סלע לכל חדש מותר. וטעמא משום שאין זה משום ריבית אלא הוא שוכר לו בשוויי ב"ב סלעים לשנה, ומן הדין אין שכירות משתלמת אלא לבסוף, הילכך כי שקיל מיניה סלע בחדש י"ב סלעים לשנה אין זה שכר המתנת המעות, שהרי לא נתחייב לו לשלם השכירות עד סוף החדש או סוף השנה, והאי דאמר ליה אם עכשיו תתן לי הרי היא לך ב"ב סלעים, אי הוה מקדים ליה הוה מחיל ליה מדמי השכירות ומוגיר ליה בפחות משווייה. ולא דמי למכר דאמרינן דאסור לומר אם תתן לי הדמים עכשיו הרי לך בעד עשרה זהובים ואם לזמן פלוני בעד י"ב, דהתם מיד כשמושך המקח דינו ליתן המעות, וכי אמר ליה אם מעכשיו תתן לי עשרה הרי לך בעשרה הן הן דמיה, וכי מוסיף ליה בזמן שכר המתנת המעות הוא דמוסיף ליה, לפיכך אסור. וכן בשכירות בכהאי גוונא נמי משכחת לה דאסור, כגון אם השכיר לו חצירו מעכשיו ב"ב סלעים והחזיק בה, ואחר כך אמר ליה אם תתן לי בכל חדש סלע אמתין לך המעות הוי כמו מכר, דהא אינו שוה יותר מעשרה סלעים שכבר החזיק בה בכך, והווי הב' דינרין אגר נטר ואסור.

דף ס"ה ע"ב

מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים, ואמר לו אימתי שתרצה הבא מעות ושול את שלך אסור וכו' מי אוכל פירות וכו'.

מכר לו השדה ונתן לו קצת המעות, ואמר לו לכשתביא לי המותר קנה לך השדה מעכשיו, ונמצא המכר תלוי ועומד, אם ישלים לו המעות נקנה לו השדה למפרע, ותשלום המעות היו אצלו בהלואה, ואם לא ישלים יתבטל המקח ומה שהיו מהם ביד המוכר היו הלואה בידו. הלכך אין שום אחד מהם רשאי לאכול הפירות, מוכר לא יאכלם שמא ישלים הלוקח המעות ונמצא קונה השדה למפרע, והרי שאכל המוכר הפירות בשביל המעות שנשארו לו ביד הלוקח בתורת הלואה והוי ריבית, והלוקח לא יאכלם שמא לא ישלים המעות ולא יצא השדה מרשות המוכר מעולם, ונמצא שאכל בשביל המעות שהיו לו ביד המוכר בהלואה גמורה והוי ריבית, אלא יהיו הפירות מונחים ביד שלישי, אם לא יגמר המקח יתנם למוכר והוא יחזיר המעות שקבל, ואפילו אם יאמר הלוקח אני אוכלם, ואם לא אגמור המקח כשיחזיר לי המעות שנתתי לו אשלם לו הפירות, אסור, דסוף סוף ריבית קאכיל, אלא שמחזירו, וריבית על מנת להחזיר אסור. אבל ודאי אם יאמר הלוקח אוכלם אני, ואם לא יגמור המקח כשיבא המוכר להחזיר לי מעותי אעשה עמו חשבון ואנכה לו דמי הפירות מותר, שלא היה כאן צד ריבית. והוא הדין אם המוכר אומר כן. [סימן קע"ד ובלבוש].

ואם כשנתן לו מקצת המעות אמר לו קנה כשיעור מעותך, כל אחד אוכל פירות כפי מעותיו.

ואם אמר לו כשתביא מותר המעות קנה ולא אמר מעכשיו, לוקח אסור שאין כאן מקח כלל עד שיביא מותר המעות, ואם היה אוכל נמצא שבשכר מעותיו הוא אוכל, ומוכר מותר דשלו הוא אוכל. ואם אמר קני מעכשיו וזווי ליהוי הלואה גבך, או אפילו קנה סתם בלא תנאי זה, לוקח מותר שמיד נקנית לו אפילו בסתמא ושלו הוא אוכל, ומוכר אסור דבשכר המתנת המעות הוא אוכל.

הלואה על שדהו, ואמר לו אם אי אתה נותן לי מכאן ועד שלש שנים הרי היא שלי הרי היא שלו. וכך היה ביתוס בן זונין עושה על פי חכמים.

הלואה על שדהו בתנאי, שאמר לו אם לא תתן לי מעותי מכאן עד שלש שנים הרי השדה קנויה לי לחלוטין ולא א"ל מעכשיו, בענין שאין המקח מקח משום שהוא אסמכתא ואסמכתא לא קניא, וא"כ לא הוה אלא הלואה מעות בלא קניין בשדה, לפיכך תוך אותן השלש שנים לא יאכל הפירות והוי ריבית קצוצה ואם אכלם יוצאים בדיינים. ויש אומרים שמה שאכל תוך השלש שנים אינו אלא אבק ריבית, דלא הוי אלא כמשכנתא בלא נכייאת כמו שיתבאר לקמן, דהא מכל מקום על שדהו הלואה, ואין הפירות באין לו אלא מן השדה, ואין זה אלא אבק ריבית. לפיכך אם שתק זה והניחה בידו אחר השלש שנים מפני שהיה סבור שנחלטה לו וזה אכל הפירות גם אחר הג' שנים, ואחר כך נודע ללואה שבטעות הניחה

בידו דאסמכתא אינה קונה ומחילתו אינה אלא מחילה בטעות, כשבא להוציאו מידו צריך להחזיר לו גם הפירות שאכל אחר הג' שנים, דמחילה בטעות אינה קונה, אבל הפירות שאכל תוך הג' שנים הוו משום אבק ריבית ואבק ריבית אינה יוצאת בדיינים, ועוד דתוך הג' שנים אמרינן הואיל והיה בידו לפדות ולא פדה, הרי מחל הפירות ואין כאן מחילה בטעות כמו שהוא לאחר הג' שנים, שהיה סבור שזה לא יצטרך לתת לו לפדותו. [סימן קס"ד ובלבוש].

משכן לו בית, משכן לו שדה, ואמר לו לבשתרצה למוכרם, לא תמכרם אלא לי בדמים הללו אסור, בשויהן מותר.

משכן לו בית או שדה בפחות משויה ובעל הקרקע אוכל הפירות, ואמר לו המלוה על תנאי זה אני מלוה לך שכשתרצה למוכרה לא תמכרנה אלא לי בדמים הללו או שיוסיף בו מעט, אלא שמכל מקום הוא שוה יותר, הרי זה אסור, שבשכר המתנת המעות הוא אוזיל גביה אחר כך. אבל אם אמר לא תמכרנה אלא לי בשווייה, ואפילו אמר על מנת כן אני מלוה אותך, אפילו הכי מותר כיון דלא מוזיל גביה. [סימן קע"ב ובלבוש].

מכר לו בית, מכר לו שדה, ואמר לו לכשיהיו לי מעות החזירם לי אסור. לכשיהיו לך מעות אחזירם לך מותר וכו' סיפא דא"ל מדעתיה.

מכר שדה לחבירו ואמר לו לכשיהיו לי המעות תחזיר לי השדה, אסור ללוקח לאכול הפירות, שאין כאן מכר אלא הלואה כיון שצריך להחזירו לכשירצה המוכר, ונמצא שאוכל הפירות בשביל המתנת המעות, ואפילו אם עבר ואכל הוי ריבית קצוצה ויוצאה בדיינים, ואפילו אם לא התנו כך אלא הלואה סתם, ומנהג הוא כן בעיר שכל מי שמוכר צריך הקונה להחזירו למוכר כשיהיו לו מעות, אסור ללוקח לאכול הפירות, דכל המוכר אדעתא דמנהג דעיר הוא מוכר וזה קונה אדעתא דהכי. אבל אם במקום שאין המנהג כן אם אמר הלוקח מדעתו כשיהיו לך מעות אני אחזיר לך הקרקע, אינו תנאי אלא פטומי מילי, דתנאי כזה על המוכר להתנות ולא על הלוקח ומקח קיים, לפיכך הלוקח אוכל פירות. ואם כשאמר כן הלוקח חלטו המוכר והחזיק דבריו הרי הוא תנאי, אבל כל שעשאו הלוקח ואפילו בתוך המכר ושתק המוכר ולא חזקו, אין זה תנאי אלא פטומי מילי והמכר מכר, הואיל שלא עשאו המוכר שהיה לו לעשותו מפני שהוא טובתו, ואם מכר לו קרקע מעכשיו והמתין לו המעות לזמן, כל זמן שלא נתן המעות הלוקח מותר לאכול הפירות, והמוכר אסור דבשכר המתנת מעותיו הוא קאכיל. [סימן קע"ד ובלבוש].

דף ס"ו ע"א

פטומי מילי בעלמא הוא.

הלכות אסמכתא בשולחן ערוך [חושן משפט סימן ר"ז].
והכלל, אמרו בסוגיין [ס"ו ע"ב] כל דאי הוה אסמכתא
ואסמכתא לא קנה, וביאורו כגון שאמר אם תעשה כך
או אם יהיה כך אתן לך מנה או אקנה לך בית זה ואם

לא יהיה כך או אם לא תעשה כך לא אתן לך או לא
אקנה לך, אף על פי שעשה או שהיה הדבר לא קנה,
שכל האומר אם יהיה אם לא יהיה לא גמר והקנה שהרי
דעתו עדיין סומכת שמא יהיה או שמא לא יהיה, ואף על
פי שאמר זה לפני עדים וכתב בשטר אינו מועיל כלום
[רמב"ם פי"א הל' ו']. וכ"ש בקנסות שאדם קונס על עצמו כגון
שכותב אם לא אשלם לזמן פלוני אשלם קנס כך וכך.
ועיקר הלכות אסמכתא יתבארו אי"ה בסוגיות לקמן.